

Darja Radović Mahečić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Prilog poznavanju opusa Kune Waidmanna

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 18. 12. 1999.

Sažetak

Dolaskom njemačkog arhitekta Kune Waidmanna u Zagreb naša je sredina potkraj sedamdesetih godina XIX. stoljeća dobila profiliranog stručnjaka koji je djelovao u rasponu od stručnih povjerenstava do obrazovanja mladih arhitekata i inženjera, a projektom se iskazao u arhitektonskim zadacima od industrijske arhitekture, preko rezidencijalnih četvrti do bolničkih kompleksa i najistaknutijih javnih gradnji. Izravan povod ovom radu je nekoliko tekstova arhitekta Kune

Waidmanna koji su svojedobno objavljeni u stručnom tisku, točnije u znamenitom »Allgemeine Bauzeitung«, a koji ga ponajprije potvrđuju kao autora bolnica i bolničkih kompleksa u Zagrebu (Štenjevec 1877.–1879. i Vinogradska 1893.–1894.), Šibeniku (1880.–1883.), Zadru (1884.–1886.) i Dubrovniku (1886.–1887.), kao i znamenite zagrebačke vile Lobmayer na Josipovcu (prije 1889.), koja u svom izvornom obliku više ne postoji.

Izravan je povod ovom radu nekoliko tekstova arhitekta Kune Waidmanna koji su svojedobno objavljeni u stručnom tisku, točnije u znamenitom »Allgemeine Bauzeitung«. Poznato je da su se u ovom dijelu Europe periodički arhitektonski časopisi ponajprije pojavili na njemačkom jeziku (u Prusiji i Bavarskoj),¹ a da je prvi te vrste u Habsburškom Carstvu bio bečki, privatno publiciran – »Allgemeine Bauzeitung mit Abbildungen«. U podnaslovu stoji da je namijenjen arhitektima, inženjerima, dekoraterima, građevinskim poduzetnicima i ekonomistima, a sam sadržaj časopisa (koji je izlazio od 1836. do 1918.) pokazuje da je dugi niz godina bio svjedokom svih aspekata građenja.² Pokretač časopisa arhitekt Christ. Friedr. Ludwig Förster bio je istodobno urednik i izdavač, što u to doba za srodna periodička izdanja nije bila rijetkost. Časopis se sastojao od jednostavnih reportažnih tekstova i nerijetko tehničkih opisa pojedinih gradnji.³ Kritičke diskusije na temu *In welchem Style sollen wir bauen?*, koju je i službeno u Njemačkoj pokrenuo Heinrich Hübsch (objavom istoimene knjige 1828. godine), držale su se podalje od nje.⁴ U prvom je planu bio objektivan prikaz pojedinih kuća, jer kritički »Der Architekt« pojavit će se tek 1895. godine.

Drugi nezaobilazan časopis toga razdoblja, iz kojeg saznajemo o svim manjim i većim događanjima u gradogradnji kasnog XIX. stoljeća također je privatni »Wiener Bauindustrie Zeitung«, koji je počeo izlaziti 1883. godine. Časopis se u prvom redu koncentrirao na reprezentativnu izgradnju grada Beča, a kad je ona iza 1891. godine počela opadati, pratio je razvoj gradova poput Budimpešte, Praga, Zagreba. Posebnost »Wiener Bauindustrie Zeitung« brojne su usko specijalizirane informativne rubrike, koje su ga od početka činile komercijalno zanimljivim za širok carski teritorij. U kratkim

vijestima čitamo o svim onodobnim arhitektonskim natjecanjima, manjim i većim gradnjama i po našim mjestima (od škola i vojarni u Slavoniji do pojedinih hotela u Opatiji), a na stranicama posvećenima oglašavanju – o traženju ponuda za pojedine izvedbe.

Njemački arhitekt Kuno Waidmann za svog je višegodišnjeg boravka u Zagrebu (1877.–1906.), projektom, realizacijom ili kao visoko pozicionirani član kakve ocjenjivačke porote,⁵ sudjelovao u svim važnim stručnim događanjima.⁶ No kako nije naučio hrvatski jezik, Waidmann nije objavljivao u domaćoj stručnoj periodici (to su za njega povremeno činili drugi),⁷ ali je nekoliko tekstova publicirao u inozemnom tisku. Iz ranije spomenutih časopisa uviđamo da je izvan granica Hrvatske bio ponajprije poznat kao graditelj bolnica. Iako je to poznata činjenica, taj dio njegova opusa do sada nije posebno dokumentiran. Riječ je o građevinama specifičnoga sadržaja, iza kojih redovito stoji velika društvena narudžba. Stručni je cilj stoga utvrditi autorstvo i nastanak bolnica u Zagrebu, Šibeniku, Zadru i Dubrovniku potkraj XIX. stoljeća, za što su se sada pojavili dokazi.

Higijena gradova bila je ravnopravna, ako ne i ključna tema nehomogene stručno-znanstvene grane kakva je bio urbanizam u drugoj polovici XIX. stoljeća. Jedinstvo predindustrijskog grada počela je mijenjati funkcionalna specijalizacija njegovih dijelova. Istodobno se ukazivala potreba za popisivanjem stanja kuća, usvajanjem građevinskih pravilnika i propisa, sistematizacijom pojedinih ulica, trgova, parkova, kanala. S crtanjem regulatornih planova i određivanjem prioritetnih zdanja nastajali su nužno i novi termini. Dakle, istovremeno su se tražili tehnički instrumenti i uhodavala se administrativna praksa. Komisije stručnjaka i razni dužnos-

Kuno Waidmann, Psihijatrijska bolnica u Vrapču (foto: M. Drmić, 1999.)

Kuno Waidmann, Psychiatric Hospital in Vrapče (photo: M. Drmić, 1999)

nici izrađivali su planove za *ozdravljenje gradova*, njihovo kvalitetno širenje i prometno povezivanje.⁸ Ne čudi stoga da tu *novu znanost od higijene* prati intenzivna izgradnja raznih zdravstvenih ustanova, od specijalističkih bolnica u gradovima do lječilišnih turističkih središta.⁹

Godine 1853. u Beču je donesena odluka da se u Zagrebu podigne samostalan Kr. zemaljski zavod za umobolne, prvi takve vrste za Hrvatsku i Slavoniju. Nakon što je Hrvatski sabor 1869. prihvatio prijedlog o njegovu ustroju, a zakonska osnova za gradnju bila prihvaćena 1873. (po nekima 1877.) godine, zagrebački se *hram čovječnosti* počeo graditi 1878. godine. Kuno Waidmann došao je u Zagreb upravo kao graditelj bolnice za duševne bolesti u Stenjevcu, nakon što je na raspisanom natječaju Hrvatske zemaljske vlade zaslužio izvedbu.¹⁰ Iako podizanje bolničke zgrade nije bio u potpunosti nov arhitektonski zadatak, budući da se medicina vidljivo razvijala upravo tijekom XIX. stoljeća (što je kulminiralo osnivanjem moderne dijagnostike – a na samome njegovu kraju i pojavom psihoanalize),¹¹ mijenjali su se zahtjevi i standardi pri komponiranju bolničkih zgrada. Waidmannov projekt suvremene ustanove Zemaljske ludnice u Stenjevcu (Vrapču), u dotad u nas neviđenom mjerilu (kakvo bi zaslužio kakav plemićki dvorac), simetrično raspoređuje glavnu zgradu i osam paviljona u geometrijski organiziranom raskošnom parku. Dominantna dvokatna prijamna zgrada poput lukobrana drži kompoziciju prema južnoj strani, s koje se sklopu prilazi dugim dvostrukim drvoredom u osi monumentalnog trojnog portala. Tom civilizacijskom građanskom ustanovom (koju je kao *žutu kuću* na zao glas doveo A. G. Matoš 1909. godine)¹² stupio je Waidmann u arhitektonsku povijest Hrvatske.

Navodno je tražeći posao u Habsburškom Carstvu svoju prvu bolnicu izveo još 1870. godine. Nije međutim vjerojatno

Prizemna kuća izgrađena za stan liječnika u sklopu bolnice u Vrapču (foto: M. Drmić, 1999.)

Single-story house built as a doctor's residence within the hospital complex in Vrapče (photo: M. Drmić, 1999)

da je njegova građevina u cijelosti zgrada u Ilici br. 83, u kojoj je Bolnica sestara milosrdnica djelovala od 1871. do 1894. godine.¹³ Nakon uspjeha u Stenjevcu Waidmanna su u Zagrebu tijekom naredne četvrti stoljeća čekale brojne izvedbe, jer se tu nakon potresa 1880. gradilo više nego ikad ranije. I dok se Zagreb razvijao u mnogim svojim segmentima, u to se vrijeme »najmanje gradi u Dalmatinskoj Hrvatskoj duž Jadrana«.¹⁴

Šibenik

Godine 1880. Dalmatinski je sabor (na raniju inicijativu Beča) donio odluku o gradnji triju bolnica u Dalmaciji: u Šibeniku, Zadru i Dubrovniku,¹⁵ a sve su bile u nadležnosti Zemaljskog odbora u Zadru. Prva je bila podignuta Zemaljska bolnica u Šibeniku koja je građena od 1880. do 1883. godine, kada je počela rad.¹⁶ Kompleks zgrada leži, kako piše sam Waidmann u svom tekstu iz 1890., na glavnoj cesti Šibenik – Split, na blagoj padini, koja je zbog visokog gorja u pozadini, tako smještena, dobro zaštićena od bure. Goli kamen s tu i tamo kojom maslinom pokrivač je dobiveno 3,5 h veliko građevinsko zemljište, koje se »zahvaljujući milosti Visokog Zemaljskog vijeća Dalmacije pretvorilo u prekrasan vrt«, za što je bilo potrebno »15.000 kola zemlje dovezene sa stare utvrde«.¹⁷

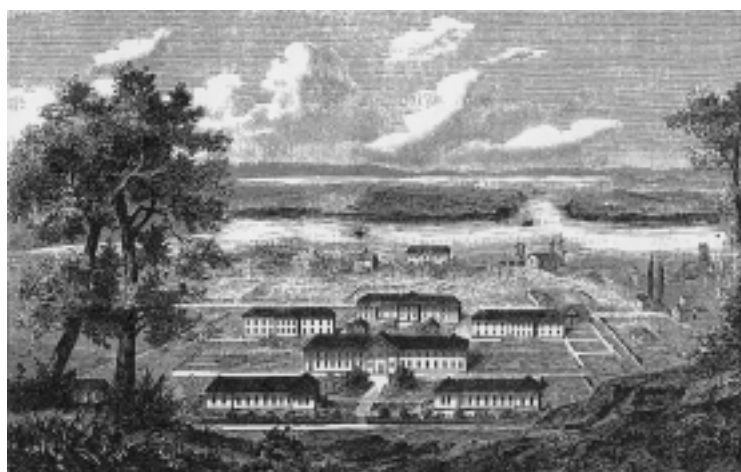
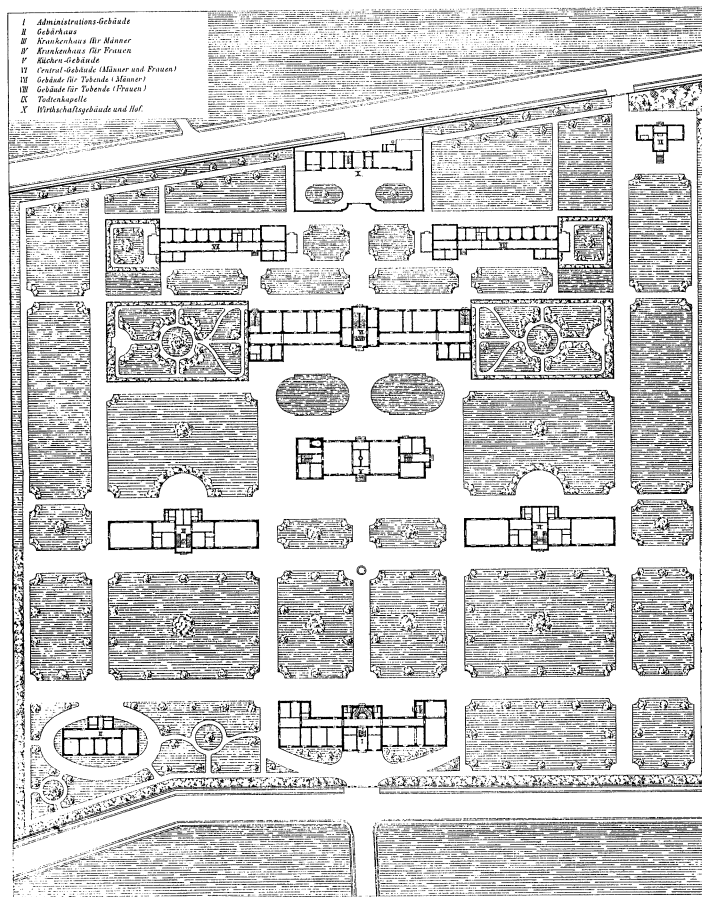
Bolnički je sklop izgrađen po sistemu paviljona i odvojen od ceste s 15 m predvrta. Tri su zgrade bile namijenjene tjelesnim, a tri psihičkim bolesnicima, a svaka je od njih imala zaseban vrt. U zajedničkom su bloku bili smješteni uprava i gospodarski dio te mrtvačnica s kapelom. Odjeli za duševno bolesne bili su smješteni u stražnjem dijelu građevinskog zemljišta, odvojeni zidanom ogradom od prednjeg dijela.

LANDESSPITAL UND IRRENANSTALT IN SEBENICO.

Bl. 48.

Architekt. K. Waidmann in Agram.

Situation.

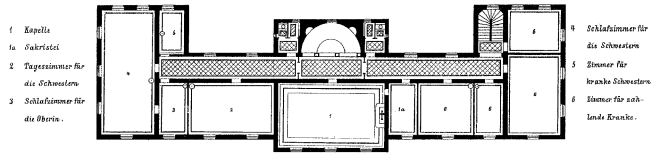
Kuno Waidmann: Bolnica i umobolnica u Šibeniku – situacija
Kuno Waidmann: Hospital and Mental Hospital in Šibenik – site plan
Perspektiva
Perspective

LANDESSPITAL UND IRRENANSTALT IN SEBENICO.

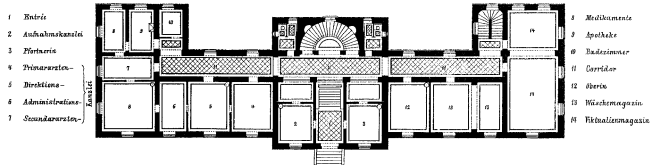
Architekt: K.Waidmann in Agram.

Administrations-Gebäude.

I. Stock.

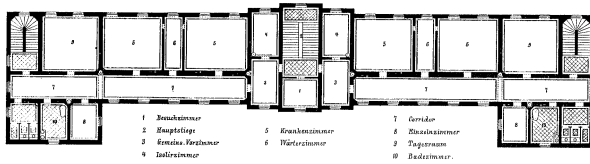

Parterre.

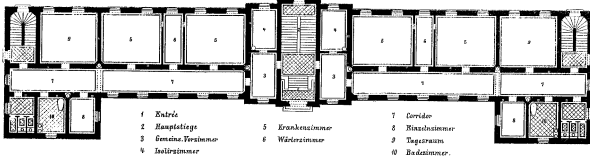

Pavillon für ruhige Geisteskrankte.

I. Stock.

Parterre.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Meter.

Allgem. Bauzeitung, 1890.

Dr. Waidmann arch. Inst. Wien.

Tlocrt upravne zgrade i paviljona za mirne duševne bolesnike
Plan of the administrative building and the pavilion for peaceful mental patients

LANDESSPITAL UND IRRENANSTALT IN SEBENICO.

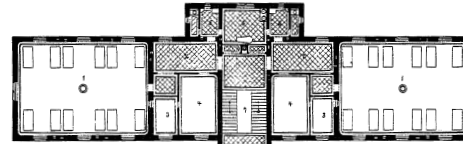
Architekt: K.Waidmann in Agram.

Grundrisse

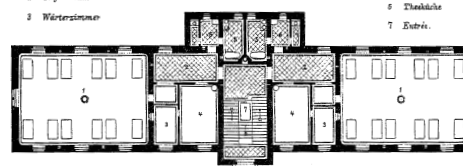
Pavillon für körperlich Kranke,

je einen für Männer u. Frauen.

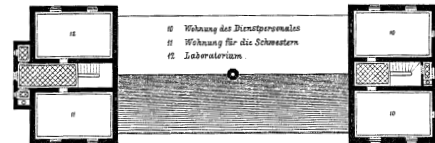
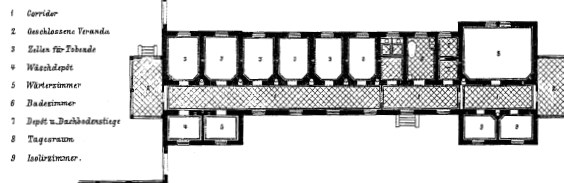
I. Stock.

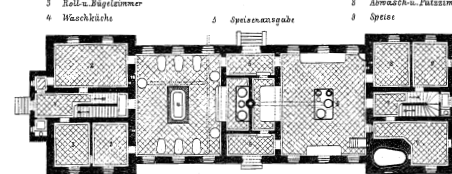
Parterre.

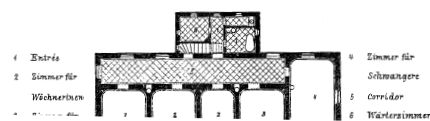
Gebäude für tobende Geisteskrankte.

Parterre.

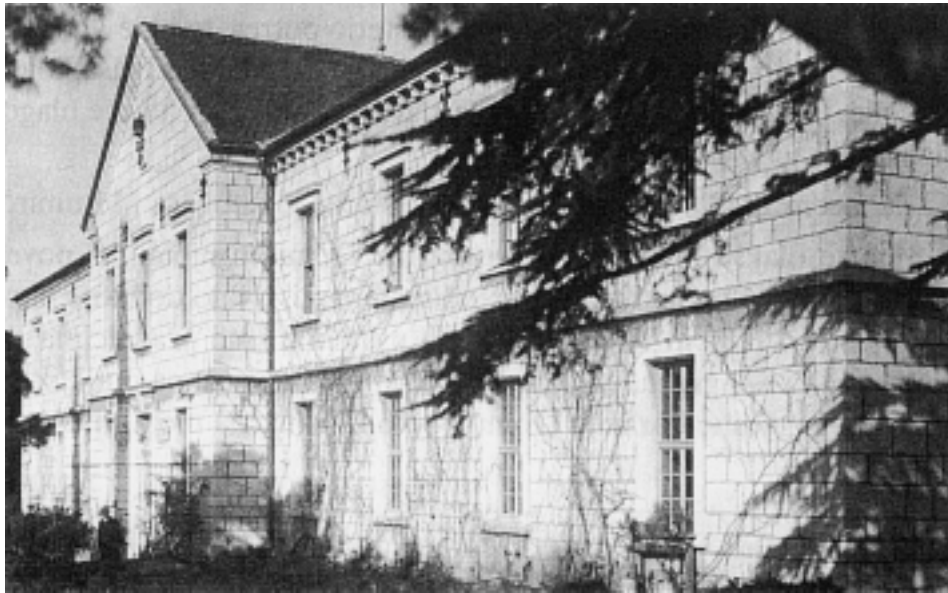
Gebärhaus

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Meter.

Tlocrt paviljona za tjelesno bolesne i gospodarske zgrade (obj. u: »Allgemeine Bauzeitung«, 1890., sl. 48–50)
Plan of the pavilion for the physically ill and outbuildings (published in »Allgemeine Bauzeitung«, 1890, fig. 48–50)

Jednokatna upravna zgrada (I) reprezentativnog polukružnog stubišta, uz uredje liječnika, upravitelja i radnu sobu časne majke, sadržavala je skladišta rublja i medicinske opreme. U središnjoj prostoriji na katu bila je smještena kapelica, te spavaće sobe sestara milosrdnica u jednom i privatnih pacijenata u drugom krilu. Od simetrije je bila izuzeta bočno uz kraj smještena prizemna zgrada rođilišta (II). Rasporedom su jednaki jednokatni paviljoni (III i IV) za medicinsku i kiruršku terapiju sa skupnim bolesničkim sobama s po 12 kreveta, karantenom, kupaonicom, čajnom kuhinjom, itd. U sredini sklopa je prizemna gospodarska zgrada (V) s jednokatnim krilima (isti element viših krila prisutan je i u Stenjevcu). Tu je bila kuhinja s blagovaonicom, spremištem i pripremom hrane s jedne, te praonica rublja s glačalicom s druge strane. U polukatu su bile blagovaonice časnih sestara. U najvećem paviljonu (VI) bili su smješteni mirni i nemirni duševno poremećeni, u sobama s po 6–8 kreveta i na dvije bolesničke sobe dolazila je po jedna soba za čuvare. (Svatom je bolesni-

Upravna zgrada šibenske bolnice
Administrative building of the Šibenik Hospital

ku pripadalo 35m³ ili 8m² prostora.) Prizemni paviljoni (VII i VIII) u dnu zemljišta bili su namijenjeni nečistim i agresivnim bolesnicima.

Waidmann je pazio da vanjski izgled paviljona odgovara ambijentu. Zgrade su građene u pravilne redove s laganim tesanim kamenom, a krovne su strehe pokrivena tzv. falz-ciglom, tj. žljebovima tipičnim za podneblje. U unutrašnjosti su podovi bili pokriveni hrastovim daskama. Svi otvori otvarali su se na unutra i na van, a u ludnici su imali i željezne rešetke. Ona se grijala pomoću ugrađenih, a bolesnički odjeli pomoću slobodnostojećih peći (»po sistemu Meidinger«).¹⁸ Strujanje zraka omogućeno je zidnim prorezima. Voda se uzimala iz vodovoda, koji je izgradila austrijska željeznica, a išao je od vodopada rijeke Krke preko željezničke postaje u grad Šibenik. Kanalizacija tzv. *plutajućeg sistema* odvodila je otpadnu vodu izravno u more.

Cjelinu zaokružuje željezna ograda na kamenom postolju prema glavnoj cesti, a na ostalim dijelovima zemljišta 2,3 m visok zid. Od gradnje bolnice 1881.–1883., do 1890. godine, kada je tekst objavljen, kompleksu su dodani još jedan iz higijenskih razloga izoliran paviljon u kutu kompleksa i u glavnoj aksi manja zgrada za mliječno gospodarstvo, pri projektu kojih je sudjelovao Kuno Waidmann.

Iako se o tome u tekstu ne kaže ništa precizno, iz plana se vidi da je raslinje pažljivo komponirano na simetričan način, raščlanbom na ortogonalnu mrežu staza i različito zasađena polja zelenila među njima. O troškovima za gradnju bolnice kaže se da su usprkos teškim građevinskim prilikama i problemu pri pronalaženju građevinskog materijala i radne snage – relativno mali. Nadvojvoda Reiner (carski poslanik za Dalmaciju) za svog je obilaska bolničkog sklopa rekao da je izvedba u svim dijelovima dobra i bolnicu je u cjelini nazvao – uzornim kompleksom.¹⁹

Iz detaljnog opisa same gradnje vidi se da je Waidmann strogo funkcionalno pristupio zadatku. Bez sumnji je primijenio opće prihvaćenu shemu paviljona, posebice kada je riječ o vrstama bolesnika. Što se oblikovanja tiče, nesumnjivo analizira ambijent u koji ulazi i nastoji mu se prilagoditi. Iako o stilu u svom tekstu ne progovara, evidentno je riječ o primarno funkcionalnoj građevini. To su mahom longitudinalne kutijaste građevine kojima se reprezentativnost ili jednostavnost razbijaju rizalitima ili na uglove smještenim krilima. U tlocrtnoj se dispoziciji ponavljaju centralno smještena stubišta, uzdužni hodnici uz koje su nanizane pojedine sobe. Plastika pročelja više je nego skromna i svedena je na jednostavne okvire otvora.

Zadar

Po odluci Dalmatinskog sabora iz 1880., a na poticaj dr. Mihe Klaića da se za gradnju nove bolnice odobri zajam,²⁰ godine 1883. od Zadarske je nadbiskupije kupljeno zemljište u predgrađu Arbanasi u neposrednoj blizini grada. Gradnja Pokrajinske bolnice u Zadru započela je podizanjem ogradnog zida 1884.,²¹ kao što postupak u svom ranijem tekstu objašnjava sam Waidmann. Izgradnja bolnice odvijala se tijekom 1885. (uklesana ispod krovništa na glavnoj zgradi) i 1886. godine, a svečano je bila otvorena i posvećena 1887. godine.

Waidmannova zadarska bolnica također je paviljonskog tipa. Čine ju tri jednokatne pravokutne zgrade naglašenih središnjih rizalita, koje zajedno čine U-tlocrt. U reprezentativnoj upravnoj zgradi bile su sobe liječnika i sestara, blagovaonica, kapela i nekoliko kreveta prvog razreda za *plućaoce*. U okomito postavljenim bolesničkim paviljonima bilo je

Bolnica u Arbanasima u Zadru (obj. u: »Sestre milosrdnice«, Zagreb 1998.)
Hospital in Arbanasi in Zadar (published in »Sestre milosrdnice«, Zagreb, 1998)

po osam velikih soba te po dvije dvokrevetne drugoga razreda. Poznavatelji tvrde da je i ovdje riječ o svojevrsnom »total-dizajnu« koji je obuhvaćao sve od kada i peći do funkcionalne arhitekture. Glavno pročelje jednokatne upravne zgrade, širine jedanaest osi otvora i ovdje je raščlanjeno središnjim rizalitom, koji umjesto zabatom, kao u Šibeniku, završava – atikom. Plastičnije obrađeni okviri otvora središnjeg rizalita s naglašenim zaglavnim kamenovima i dekorativni elementi neoklasicističke arhitekture možda su bili inicijativa nadzornog graditelja Augusta Thare. Bolnički je vrt po istom načelu služio u gospodarske svrhe, točnije u njegovu su sklopu bili smješteni i stoka i povrtnjak.

Istodobno, godine 1885., gradska uprava grada Odese raspisala je natječaj za projekt umobolnice. U srpnju 1886. godine objavljeno je da je zagrebački arhitekt Kuno Waidmann na tom međunarodnom natječaju dobio prvu nagradu i 1000 rubalja.²²

Dubrovnik

Bolnica na Boninovu, danas izvan funkcije, svečano je bila otvorena u srpnju 1888. godine, a već 1889. njezin je prikaz Waidmann objavio u »Allgemeine Bauzeitung«. Uz šibensku bolnicu s 200 kreveta (1880.–1883.) i zadarsku sa 160 (1884.–1886.), za Dubrovnik je predviđeno 100 kreveta. Stoga je odlučeno da se ne gradi paviljonski sklop, već sveobuhvatna jednokatna zgrada. Središnja upravna zgrada povezuje, u stvari, dva bočna krila s bolesničkim odjelima.²³

Građevinsko zemljište leži »400 m izvan grada na cesti za Gruž s pogledom na more i sam Stari grad«. Bolnica je s 15 m predvrta uvučena od ceste i smještena je u zelenilu. Kako su se i tu o bolesnicima skrbile sestre milosrdnice, ta je činjeni-

ca pri tlocrtnoj organizaciji uzeta u obzir. Položaj zemljišta omogućavao je podizanje visokog prizemlja, u kojem su smještene kuhinja i praonica. Prostorije su bile obilno ventilirane, a podovi izrađeni od granitnog betona. U krilima zgrade bila je po jedna veća soba s kupaonicom za sifilitičare, kojima je pomoću svjetlika omogućen potreban dovod zraka i svjetlosti, a izbjegnuta je vidljivost od strane ostalih bolesnika.

U središnjem dijelu prizemlja smještene su bile prostorije administracije, operacijska dvorana i čekaonica ambulante. U krilima je bilo smješteno 20 pacijenata, a na katu preostalih 80, podijeljeno po spolu i vrsti bolesti. Svaka velika 8-10-krevetna soba po krevetu je imala 45 m³ zračnog prostora, 9 m² podne površine i dvostrano osvjetljenje, što je odgovaralo najstrožim onodobnim higijenskim uvjetima.²⁴ Svaka takva velika bolesnička soba imala je predsobu (ujedno i dnevni boravak), izolacijsku sobu, kupaonicu i čajnu kuhinju. U sredini kata nalazila se kapela, sobe bogatijih pacijenata i sestara.

Prozori se ponovno otvaraju i na unutra i na van, a u gornjem je njihovu dijelu organizirano ventiliranje prostorija. Podovi u sobama uglavnom su daščani; prolazi, kupaonice i ostave opločeni su granitnim betonom, a zidovi svijetlo obojeni.

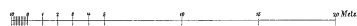
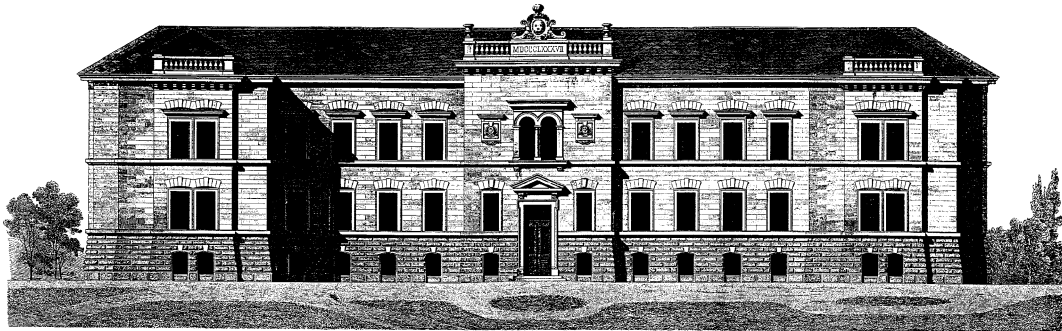
Na vanjskim je pročeljima vidljiva *sirova gradnja* kamenom, a do razine visokog prizemlja – gruba rustika. Iznad prozora zašiljeni su rasteretni lukovi, a na rizalitim naglašeni dvojni otvori i atika-kolonada nad pročeljem.

Bolnica je građena od žućkastog kamena s Korčule. Priključena je bila na gradski vodovodni sustav, a za navodnjavanje vrta obnovljena je bila stara cisterna. Vodovodni sustav i uređenje kupaonica izvodila je navodno izuzetno kvalitetno tvrtka W. Brueckner iz Beča. Otpadne vode betoniranim su kanalom odvođene prema moru. Prema cesti bolnica je

LANDESSPITAL IN RAGUSA.

Bl. 81.

Architekt: K. Waidmann.

Haupt-Ansicht.

Kuno Waidmann: Bolnica u Dubrovniku – pročelje
Kuno Waidmann: Hospital in Dubrovnik – front

bila ograđena željeznom ogradom na metar visokom kamenom podestu.

Cijena bolnice, imajući u vidu teške građevinske uvjete u Dalmaciji (jer je svu građu trebalo dostaviti morskim putem), nije bila skupa i iznosila je 116.000 florina. Građevinske radove izvodila je tvrtka Meneghello iz Kotora, a voditelj radova bio je inženjer Dragutin Bauda, tada suradnik u ateljeu arhitekta Waidmanna u Zagrebu.²⁵

Na kraju svog teksta Waidmann spominje i mišljenje bečkih liječničkih autoriteta da »niti jedna austrijska pokrajina nema tako lijepe i pravilne bolničke ustanove kao Dalmacija u kojoj su Zemaljski sabor i u užem smislu njegov Izvršni odbor na čelu s M. Klaićem zaslužili trajne zasluge«.

Uzimajući u obzir svrhu ovih dalmatinskih građevina zaključujemo da ih je Waidmann znalački funkcionalno komponirao i izgradio najboljim dostupnim materijalima.

*

Osim psihijatrijske bolnice Vrapče (čija je proširenja pratio)²⁶ Waidmann je podigao veliki kompleks bolnice sestara milosrdnica na Vinogradskoj cesti u Zagrebu, publiciran 1897. godine.²⁷ Do zemljišta se došlo zamjenom bolničke zgrade na Ilici i gradske obrtne škole na uglu Varšavske i Gundulićeve ulice s vladinom vilom »Socias« na Vinogradskoj uz pripadno zemljište od 12 jutara. Građevna dozvola za gradnju nove bolnice na tzv. *bogečkom bregu* uz određene uvjete dodijeljena je 1893., a stambena i uporabna u kolovozu 1894. godine.²⁸ Kuno Waidmann i ovdje je izradio projekt i preuzeo posao same gradnje.²⁹ Gradilo se po sistemu paviljona. Izgrađeno je devet bolesničkih paviljona s gospodarskim

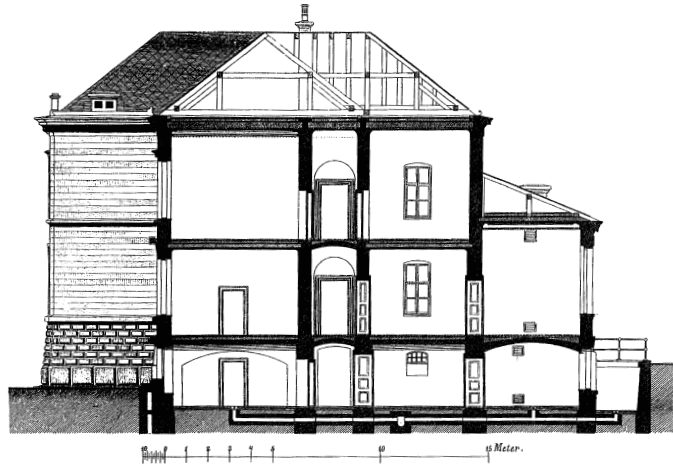
Bolnica u Dubrovniku (foto: A. Mahečić, 1999.)
Hospital in Dubrovnik (photo: A. Mahečić, 1999)

LANDESSPITAL IN RAGUSA.

Bl. 80.

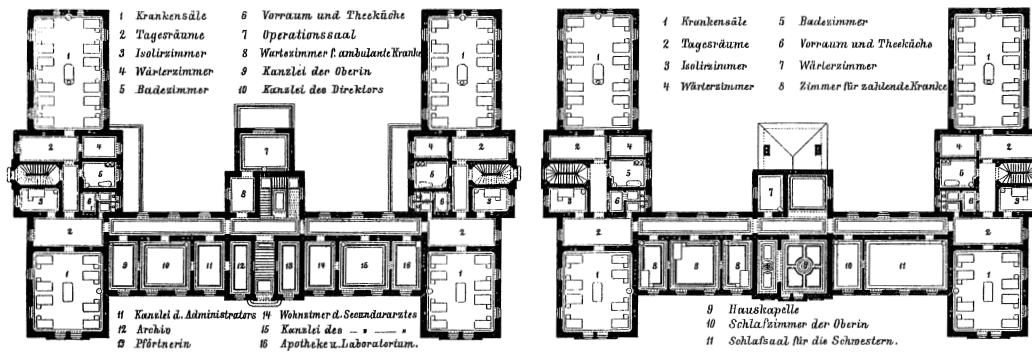
Architekt: K. Waidmann.

Querschnitt durch den Mittelbau.

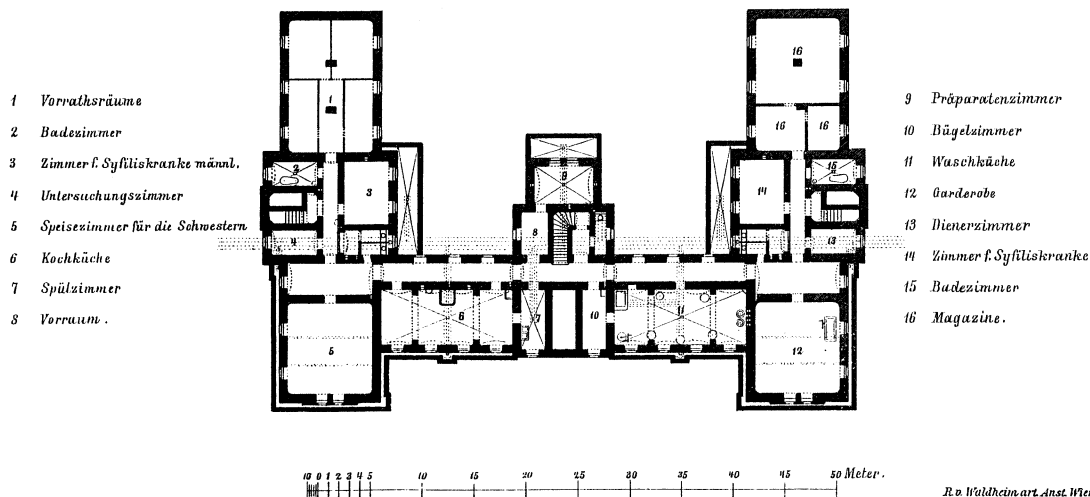

Parterre.

I. Stock.

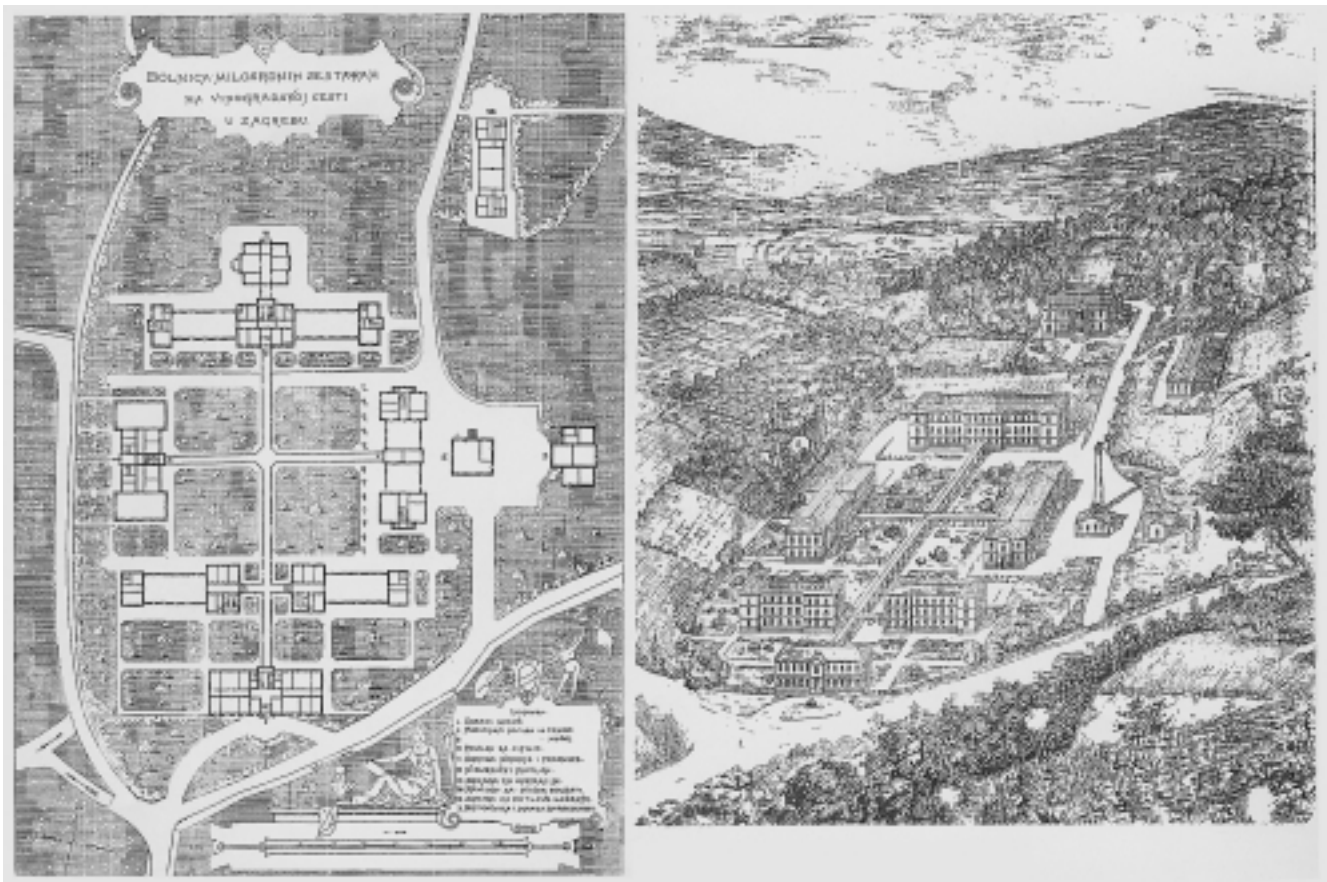
Souterrain.

Allgem. Bauzeitung, 1889.

R. v. Waldheim art. Anst. Wien.

Presjek i tlocrti (obj. u: »Allgemeine Bauzeitung«, 1885., sl. 80 i 81)
 Sectional view and plans (published in »Allgemeine Bauzeitung« 1885, fig. 80 and 81)

Kuno Waidmann: Bolnica milosrdnih sestara na Vinogradskoj cesti – situacija i perspektiva (obj. u »Viesti inženira i arhitekta«, 1897.)

Kuno Waidmann: *Sisters of Mercy Hospital in Vinogradska cesta – site plan and perspective* (published in »Viesti inženira i arhitekta«, 1897)

zgradama, koji su svi pod zemljom povezani. Ukupni trošak za gradnju zgrada bolnice iznosio je 400.000 forinti. Kad je dovršena, bolnica je slovila kao najljepša i najmodernija na Balkanu. Kao znamenitost grada posjećivali su je domaći i strani posjetitelji, a 16. rujna 1895. i tadašnji car Franjo Josip I.³⁰ Godinu kasnije u sklopu bolnice podignuta je i kapelica. Kao u gotovo svim našim bolnicama paviljenskog tipa, kako su se potrebe za prostorom povećavale, i ovoj je naknadno dograđen čitav niz zgrada – specijaliziranih odjela, ili su u tu svrhu adaptirane postojeće zgrade. Obje postojeće Waidmannove zagrebačke bolnice temeljito su pregrađene i dograđene tijekom tridesetih godina XX. stoljeća, kao i dvorišne zgrade iličke bolnice, danas ukomponirane u sklop Likovne akademije.

U rujnu 1896. bio je raspisan međunarodni natječaj i za novu Zemaljsku umobolnicu u Trstu, paviljenskog tipa i kompleksnog programa (na 377.000 m²), na kojem je Waidmann također sudjelovao. Bolnica je, međutim, izgrađena mnogo kasnije po projektu domaćeg talijanskog arhitekta.³¹

Iako se Waidmannov opus u cjelini svrstava u razdoblje *historicizma*, kako se okušao u najširem spektru arhitektonskih

zadataka, njegovi su stilski nastupi bili složeniji od te jednostrane definicije, a pozicija u struci utjecajna gotovo kao Bolléova. U skladu s onodobnim općim interesima za stvaranjem tzv. *narodnog stila* Waidmann u nas propagira u srednjoj Europi prihvaćene ideje o rezidencijalnim četvrtima obiteljskih vila građenih u »cottage« stilu, što se svakako uklapalo u širu raspravu o rasprostranjenosti grada.³² Iz novinskih smo članaka vidjeli da je nastojao održati pojedine obrte, a narodne motive u gradnji ljetnikovaca propagirao je tada i Izidor Kršnjavi.³³ Poznato je da je Waidmann tome najviše pridonio provedši ideju u cjelini. Kupio je najprije zemljište na Josipovcu u Zagrebu (»koji leži 65 m iznad nivoa grada«), podijelio ga u 20 parcela (svaka od 3/4 jutra) i izgradio niz osebujnih vila. Do danas je očuvana samo vila Waidmann u ulici Gorana Kovačića 17 iz 1893. godine, te prerađen prizemni ljetnikovac na broju 11. Najpoznatiju vilu Lobmayer na Josipovcu,³⁴ koja se nije sačuvala, Waidmann je također predstavio u inozemnom tisku 1889. godine.³⁵

Zadatak je bio izgraditi vilu na način žbukane gradnje. Vila ima dva ulaza. Na jugu s otvorenom verandom na koju se nastavlja predsoblje – za obitelj, te na istočnoj strani s nad-

Bolnica na Vinogradskoj cesti (slikano 1906., obj. u »Sestre milosrdnice«, Zagreb 1998.)
Hospital in Vinogradska cesta (taken in 1906, published in »Sestre milosrdnice«, Zagreb, 1998)

strešnicom, na koju se nadovezuje čekaonica i prostor liječničke ordinacije – za pacijente. Kamene stube s rukohvatom od lijevanog željeza vodile su od podruma do prvoga kata. U prizemlju se nalaze gospodarske i dnevne prostorije, a na katu spavaonice i popratne prostorije. U suterenu je osim podrumskih prostorija uređen i mali stan za kućepazitelja. Osnovna izgrađena površina iznosi 174 m². Stvarni troškovi gradnje, uključujući dostavu materijala i priključak na vodu, iznosili su 10.900 florina.

Na jugozapadnom uglu prvoga kata razvijen je zatvoreni erker, koji završava otvorenim drvenim tornjićem, na koji se moglo pristupiti s tavana. Drveni dijelovi na verandi, kao i na erkeru i tornjiću izrađeni su po hrvatskim motivima, kao i polikromni friz, koji protječe ispod krovne strehe, a izrađen je bio od škrljevca.³⁶ U unutrašnjosti su sve sobe bile pokrivene hrastovim daščanim podom, a prolazi, kuhinja i kupaoonica – cementnim pločama, dok je grijanje ostvareno – glinenim pećima.

U svojoj karijeri od civilnog inženjera do građevinskog savjetnika, ali i građevnog poduzetnika, Kuno Waidmann se jednako ozbiljno nosio s industrijskim zgradama, bolnica-

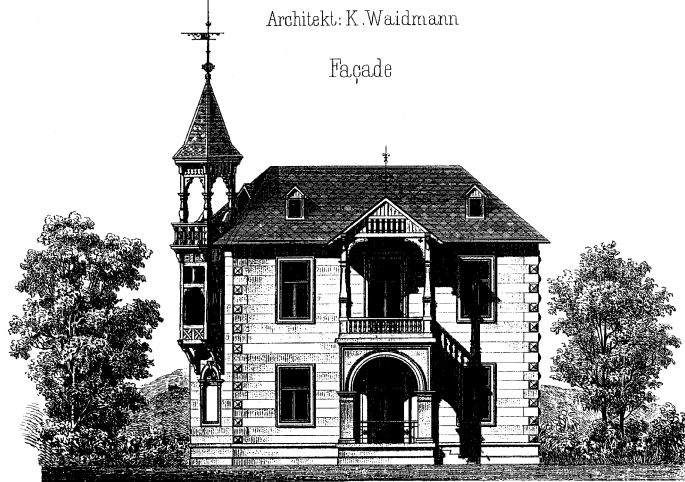
ma, ljetnikovcima, reprezentativnim rezidencijama, suvremenim zgradama Donjega grada. Svi ga ti zadaci čine karakterističnim arhitektom druge polovice XIX. stoljeća, koji u pravilu rješava zadatke u rasponu »od sanitarnog inženjera do arhitekta-urbanista«, tj. nerijetko u svim fazama od projekta do izvedbe.³⁷ Građevinski napredak koji u to doba doživljava Zagreb, ali i drugi hrvatski gradovi, može se pripisati i Waidmannovoj djelatnosti. Njegovu poziciju u konkretnom slučaju dalmatinskih bolnica treba pripisati njegovu utjecajnom položaju u društvu, ali i nesumnjivim vezama s inozemstvom.

VILLA DES HERRN PROF. DR. LOBMAYER IN AGRAM.

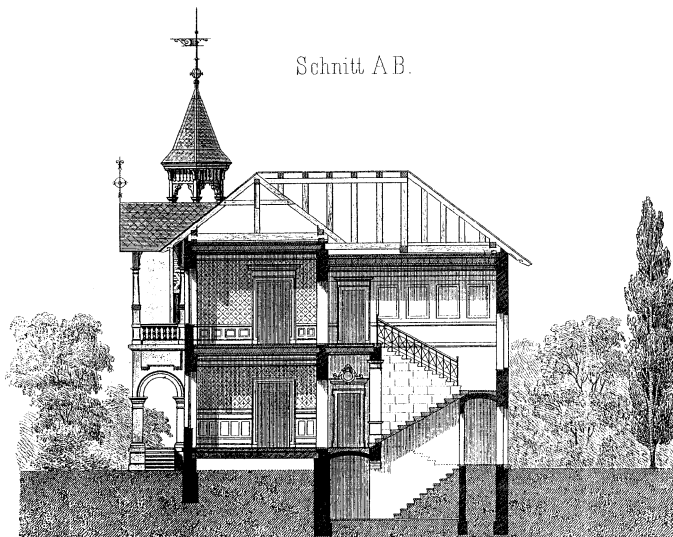
Bl. 82.

Architekt: K. Waidmann

Façade

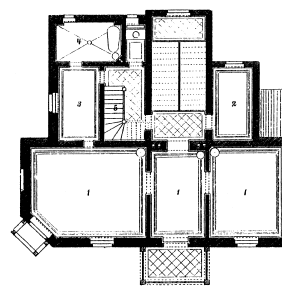
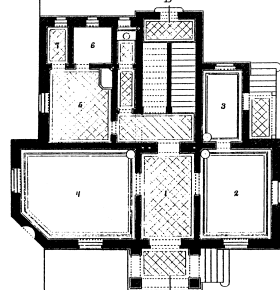
Schnitt A B.

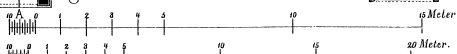
Parterre.

I. Stock.

- 1 Flur
- 2 Zimmer des Herrn
- 3 Wartszimmer
- 4 Speisezimmer
- 5 Küche
- 6 Biscuiterzimmer
- 7 Speise.

- 1 Wohnzimmer
- 2 Fremdenzimmer
- 3 Toilette
- 4 Badzimmer
- 5 Badensliege.

Allgem. Bauzeitung, 1889.

R. v. Waldheim. arch. Anst. Wien.

Kuno Waidmann: Vila Lobmayer u Zagrebu – pročelje, presjek, tlocrti (obj. u: »Allgemeine Bauzeitung«, 1889., sl. 82)

Kuno Waidmann: Lobmayer Villa in Zagreb – front, sectional view, plans (published in »Allgemeine Bauzeitung«, 1889, fig. 82)

Bilješke

- 1
A. Herscher, *Publications and Public Realms: Architectural Periodicals in the Habsburg Empire and Its Successor States*, u: Eve Blau & Monika Platzer (Eds.), *Shaping the Great City*, München – London – New York, Prestel Verlag 1999., str. 238–239.
- 2
Časopis se prvih desetljeća sastojao od dva sveska. Na manjem formatu tiskani su bili tekstovi, a na dvostruko većem pripadni Atlas. Kvalitetno otisnuti slikovni prilozi prikazivali su ravnopravno cjelovite projekte građevina svih vrsta (mlinovi, viseći mostovi, engleski staklenici, tvornice u Parizu...) kao i uzorke tapeta ili konstrukcijske detalje u mjerilu.
- 3
Konceptijski su mu srodne Vesti društva inženira i arhitekta u Hrvatskoj i Slavoniji koje su utemeljene u Zagrebu 1880. godine.
- 4
W. Herrmann, *In What Style Should We Build – the German Debate on Architectural Style*, Santa Monica, The Getty Center Publication Programs, 1992.
- 5
Poslužimo li se upravo spomenutim izvorima, doznajemo da je Kuno Waidmann, među ostalim, bio u žiriju za zgradu Šumarskog doma na Mažuranićevu trgu, podignutog prema projektu Schmidtova đaka – Alexandra (Sandora) von Aignera 1897. godine. U: *Wettbewerb: Forstheim in Agram*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 18. II. 1897. (XIV), br. 21, str. 240.
- 6
Između ostalog, zagrebački gradski konzorcij prihvatio je graditi vojarnu prema Waidmannovoj ponudi, umjesto po jeftinijoj Antona Schomanna iz Budimpešte, jer se u interesu zaštite domaćeg obrta obvezao, u slučaju izvedbe, koristiti zagrebačkim obrtnicima. Iako se u tekstu to posebno ne ističe, vjerojatno je riječ o tzv. Kolodvorskoj vojarni. U: *Zum Kasernenbau in Agram*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 26. IV. 1888. (V), br. 31, str. 365–366.
- 7
A. Svarc, *Osnova Sanatorija u Zagrebu*, Vesti društva inženira i arhitekta, Zagreb 1900. (XX), br. 4, str. 43–44.
- 8
P. Sica, *Storia dell'urbanistica*, Roma–Bari, Edizioni Laterza, 1977., vol. II.
- 9
Das neue Officiers-Curhaus in Abbazia, Wiener Bauindustrie Zeitung, 1888. (VI), str. 15. U članku *Hotels und Curhäuser in Dalmatien*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 1898. (XV), str. 165. riječ je u prvom redu o Zadru, Splitu i Kotoru.
- 10
Đ. Cvitanović, *Arhitekt Kuno Waidmann*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1969.
- 11
W. M. Johnston, *Austrijski duh – Intelektualna i društvena povijest 1848.–1938.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1993., str. 234–249.
- 12
A. G. Matoš, *U žutoj kući*, 1909., u: *Naši ljudi i krajevi*, Zagreb 1937.
- 13
Đ. Cvitanović, *Waidmann, Kuno*, Enciklopedija hrvatske umjetnosti, vol. II, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1996.
- 14
Lj. Babić, *Umjetnost kod Hrvata u XIX. stoljeću*, Matica Hrvatska, Zagreb 1934., str. 92.
- 15
B. Vračić – A. Kovačić, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga*, Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu, Zagreb 1998., vol. II, str. 318.
- 16
J. Machiedo, *Pedeset godina šibenske bolnice, Spomen knjiga o pedesetogodišnjici Banovinske bolnice u Šibeniku 1883.–1933.*, Šibenik 1933, str. 7–30.
- 17
K. Waidmann, *Krankenhaus und Irrenanstalt in Sebenico (Dalmatien)*, Allgemeine Bauzeitung, 1890., str. 55–56. (greškom je arhitekt potpisan kao Karl Waidmann in Agram).
- 18
Ibid.
- 19
Ibid.
- 20
T. Macan, *Miho Klaić*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1980., str. 207.
- 21
M. Stagličić, *Graditeljstvo u Zadru 1868.–1918.*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1988., str. 28.
- 22
Concurrenz-Ausschreibungen, Wiener Bauindustrie Zeitung, 8. VII. 1885. (II), br. 39, str. 483. i *Personal-Nachrichten*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 22. VII. 1886. (III), br. 43, str. 528.
- 23
K. Waidmann, *Das Landes-Spital in Ragusa*, Allgemeine Bauzeitung, 1889., str. 95.
- 24
Ibid.
- 25
Z. Šenoa, *Bauda, Dragutin*, Hrvatski biografski leksikon, JLZ, Zagreb 1983., str. 538.
- 26
Preuređeni pojedini paviljoni kompleksa u Vrapču publicirani su u »Viestima...« 1900., a uz građevinskog savjetnika Waidmanna spominje se inženjer I. Mally.
- 27
Spitalbau in Agram, Wiener Bauindustrie Zeitung, 1897. (XIV), br. 18, str. 203.
- 28
Vračić – Kovačić, 1998., vol. I, str. 210–211.
- 29
Z. Jurić, *Arhitektura Zagreba u razdoblju od 1850. do 1914. godine*, Zagreb 1991., Arhitektonski fakultet (neobjavljeni doktorat znanosti). Precizno se navodi napredovanje ovlaštenog civilnog tehnika Kune Waidmanna preko civilnog inženjera i ovlaštenog graditelja do građevinskog savjetnika.
- 30
Arhivski zapisi sestre **B. Jazvo** u: **Vučić – Kovačić**, 1998., vol. I, str. 211.
- 31
Internationaler Wettbewerb: Irrenheilanstalt in Triest, Wiener Bauindustrie Zeitung, 20. VIII. 1896. (XIII), br. 47, str. 589. i *Internationaler Wettbewerb für den Neubau einer Landes Irrenanstalt in Triest*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 3. IX. 1896. (XIII), br. 49, str. 616.
- 32
P. E. Ceccarelli, *Die erste Wiener Cottage-Anlage und die Aufnahmebedingungen in den Cottage-Verein*, Wiener Bauindustrie Zeitung, 1883. (I), br. 4, str. 50–51.

33

O. Maruševski, *Iso Kršnjavi kao graditelj*, Zagreb 1986., DPUH, str. 95.

34

Prema položajnom nacrtu Josipovca kbr. 17 i 19 u Državnom arhivu u Zagrebu.

35

K. Waidmann, *Villa des Herrn Prof. Dr. Lobmayer in Agram*, Allgemeine Bauzeitung, 1889., str. 96.

36

O. Maruševski, nav. dj., str. 94.

37

G. Zucconi, *La città contesa: dagli ingegneri sanitari agli urbanisti (1885–1942)*, Jaca Book, Milano 1989., str. 67.

Summary

Darja Radović Mahečić

A Contribution on Kuno Waidmann's Opus

With the arrival of the German architect Kuno Waidmann in Zagreb in the late 1870s the town gained a prominent expert whose activities ranged from expert committees to training young architects. His designs won distinction in architectural tasks ranging from industrial architecture, through residential areas to hospital complexes and foremost public buildings.

The immediate motive for this work were a few texts by the architect Kuno Waidmann published in professional journals, i.e. in the famous *Allgemeine Bauzeitung*, which affirmed him as the designer of hospitals and hospital complexes in Zagreb (Stenjevec 1877–79 and Vinogradska 1893–94), Šibenik (1880–83), Zadar (1884–86) and Dubrovnik (1886–87), and also of the famous Lobmayer Villa at Josipovac in Zagreb (before 1889) which no longer exists in its original form.